

Лариса Петренко,
вчений секретар Інституту професійно-
технічної освіти НАПН України,
доктор педагогічних наук, старший
науковий співробітник
м. Київ
e-mail: lm_petrenko@mail.ru

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вирішення проблеми розвитку дослідницької компетентності не тільки молодих науковців, але й майбутніх фахівців у різних галузях господарювання сьогодні надзвичайно актуалізується, оскільки є вимогою держави, сучасного українського суспільства й самої особистості випускника вищого навчального закладу. Якість його підготовки має відповідати сучасним світовим тенденціям, зокрема наростанню «комплексного, системного, міждисциплінарного і інтегрального характеру вимог до рівня підготовки випускників вищої школи для виконання ними як професійних, так і соціальних ролей в суспільстві» [7, с. 7]. Про це свідчать нормативно-правові документи, прийняті нещодавно як на міжнародному, так і державному рівні [3; 6; 8].

Так, результати аналізу опису кваліфікаційних рівнів, представлених у Національній рамці кваліфікацій (додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341), свідчить про те, що, починаючи з шостого кваліфікаційного рівня (бакалаврський), першого рівня вищої освіти, від майбутніх фахівців вимагається сформованість дослідницької компетентності на певному рівні. Щодо когнітивного компоненту, то він має бути представленим концептуальними знаннями, набутими у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень, та критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності. Діяльнісний (функціональний) компонент відображають сформовані вміння: розв'язувати складні непередбачувані задачі й проблеми у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів; доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід у галузі професійної діяльності. Володіння знаннями та вміннями на зазначеному рівні забезпечують здатність особи (психологічну готовність як стану – мотивацію, емоційне ставлення, волюве напруження та оснащенність: психологічну функцію організації та управління діяльністю, психічні функції і процеси, психологічні якості індивіда як субекта діяльності) ефективно формувати комунікаційну стратегію, продовжувати навчання з високим рівнем автономності; управляти комплексними діями або проектами, нести відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах; професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб. Таким чином, у бакалавра мають бути сформовані також такі компоненти дослідницької компетентності, як проєктивний, комунікаційний, методологічний, методичний тощо. Володіння ними забезпечує успішне виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю в умовах ринкової економіки та тих швидких змін, які відбуваються в сучасному глобалізованому світі. Вітчизняні вчені Г. Єльнікова, Л. Кузьмінська, Ю. Палькевич, Л. Петренко, В. Свистун та ін. наголошують на важливості наближення української освіти «до міжнародних стандартів, збагативши її практичними аспектами» [1, с. 21]. Відповідно методика розвитку дослідницької компетентності має збагачуватися сучасним змістом, формами і методами викладання, розвивально-орієнтованими технологіями. Вже на бакалаврському рівні ця компетентність

має бути сформованою, а бакалавр – бути готовим до участі в різних проектах, критичному осмисленню ситуації як в професійному, так і особистісному житті. Це означає, що він має достатньо швидко визначати інформаційну потребу, орієнтуватися в інформаційних потоках, здійснювати якісно-сміслову обробку інформації для прийняття відповідального рішення.

Сьомий кваліфікаційний рівень Національної рамки кваліфікацій – (магістерський), другий рівень вищої освіти, передбачає чітко сформульовані вимоги до рівня знань, а саме: магістр повинен мати спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної діяльності, зокрема в контексті дослідницької роботи; критично осмислювати проблеми у навчанні та/або професійній діяльності та на межі предметних галузей. Оцінювання готовності магістрів до професійної діяльності в певній галузі здійснюється за такими параметрами: вміння розв'язувати складні задачі і проблеми, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог; проваджувати дослідницьку та/або інноваційну діяльність; зрозуміло і недвозначно доносити власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефаківців, зокрема до осіб, які навчаються; використовувати іноземні мови в професійній діяльності; приймати рішення в складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування; відповідальність за розвиток професійного знання і практик, оцінку стратегічного розвитку команди; здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним [2; 5]. Отже, успішне виконання професійних обов'язків на посадах, які може займати магістр, можливе за умов володіння загальними засадами методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. У Законі України «Про вищу освіту» (стаття 5) зазначається: «Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90–120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків» [2]. Така програма має розроблятися на науково-методичній основі: системному, інформаційному, особистісно-розвивальному, акмеологічному, технологічному та інших підходах.

Системний підхід сприяє оптимальній організації процесу розвитку дослідницької компетентності магістрів, системному засвоєнню знань та вдосконаленню умінь. *Інформаційний підхід* уможливорює виокремлення концептуальних ліній та блоків її розвитку, їх наповнення теоретичним і практичним навчальним матеріалом, зміст якого відображає дослідницьку діяльність у певній в галузі професійної діяльності, тих інформаційних потоків, якими вона управляється. *Компетентнісний підхід* передбачає включення до змісту розвитку дослідницької компетентності тільки ті теоретичні і технологічні знання, уміння і навички, які використовуються в сфері професійної діяльності, що дає можливість кожному усвідомити себе суб'єктом дослідницької діяльності, стимулює до самовдосконалення і саморозвитку. *Діяльнісний підхід* забезпечує засвоєння дій, прийомів і технологій дослідницької діяльності в процесі виконання професійних задач, підготовки «професійно компетентних пропозицій і дій щодо вдосконалення суспільного порядку, можливостей для самореалізації та самодостатності, забезпечення достойної якості життя» [7, с. 7], уможливорює переведення набутих знань, умінь і навичок в особистісний досвід. *Акмеологічний підхід* орієнтує на особистісний потенціал майбутніх фахівців, їхню індивідуальність, надання допомоги в досягненні вершини можливостей у розв'язанні завдань з розвитку дослідницької компетентності, професіоналізму упродовж всього життя. *Технологічний підхід* до розвитку дослідницької компетентності використовується як інструментальне управління навчальним процесом у системі навчально-методичної роботи кафедр і самоосвітньої діяльності та доповнення до інших наукових підходів шляхом упровадження інноваційних педагогічних технологій.

За результатами вивчення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, з'ясовано, що розвиток дослідницької компетентності корелює з рівнем сформованості інформаційно-аналітичної компетентності [4, с. 343–346; 492–499]. Їх розвиток доцільно здійснювати з використанням технологій, що обумовлено педагогічною реальністю, підтверджено теорією технології навчання. Водночас виявлено, що структура педагогічної технології інтегрує змістову та процесуальну частини, а тому модель педагогічної технології має включати багатомірний характер дослідницької компетентності магістрів і відображати такі головні аспекти: процесуальний, системний, метроритмічний, інструментальний, часовий, оцінювальний, змістовий і діяльнісний, рівневий, емоційний та віковий. Для розроблення технологій розвитку дослідницької компетентності компетентності в системі вищої освіти теоретичне і практичне значення має уточнення похідних понять педагогічної технології: «технологія навчання дослідницької компетентності» і «технологія розвитку дослідницької компетентності»:

технологія навчання – це система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу з розвитку дослідницької компетентності майбутніх фахівців, побудованого на науковій основі, певною мірою алгоритмізованого, запрограмованого в часі та просторі, спрямованого на реалізацію визначеної мети;

технологія розвитку дослідницької компетентності майбутніх фахівців – це процес, цілеспрямований на засвоєння теоретичних, методологічних, методичних та професійних теоретичних знань і технологічних умінь, їх спрямованість і мотивацію на виконання дослідницької діяльності при виконанні професійних завдань, розвиток рефлексії, особистісних і професійних якостей.

Встановлено, що наукові засади педагогічних технологій в основному базуються на філософському, методологічному, психофізичному фундаменті, концепціях розвитку і засвоєння особистістю соціального досвіду, принципі безперервної освіти. Зокрема, це: ідея трансформації загальноприйнятих уявлень про цілі і завдання сучасної освіти, усвідомлення цінності людської особистості, поєднання природних пропорцій суспільного й індивідуального, філософія людиноцентризму. З'ясовано, що методологічні засади педагогічних технологій розвитку дослідницької компетентності майбутніх фахівців забезпечує критична педагогіка – розвиток критичної свідомості, вдосконалення умінь працювати з новою інформацією, зміст якої впливає на оцінку подій минулого і сучасного. Психофізичними засадами технології розвитку дослідницької компетентності є сфера психофізіологічного розвитку, яка також слугує об'єктом педагогічних впливів (у ній виокремлюють такі компоненти: якість і стан нервової системи особистості; поінформованість про перспективи свого фізичного і психофізичного розвитку; здоровий спосіб життя), та психологічні механізми становлення та здійснення особистості. Прикладний аспект технологій розвитку дослідницької компетентності майбутніх фахівців зумовлений специфікою їх професійної діяльності, умовами навчання; життєвим досвідом і досвідом професійної діяльності, який вони набувають у процесі навчання (проходження виробничої практики, участі в розробленні і реалізації проектів тощо); ступенем підготовки до проектної діяльності, використання інформаційних технологій, роботи з науковими джерелами.

Таким чином, розвиток дослідницької компетентності має посідати провідне місце в освітньо-науковій програмі магістра. Безумовно, керівництво цією програмою вимагає педагогічної підготовки професорсько-викладацького складу, зокрема, в частині розроблення і використання традиційних форм навчання (лекції, конференції, науково-практичні семінари, методичні семінари, консультації) у поєднанні з інноваційними (симпозіум, відкрита дискусія, лабораторія, тренінг, воркшоп, он-лайн-спілкування, електронний семінар, фокусоване складання списку основних ідей, пов'язаних із темою заняття, схема-колаж за матеріалами лекції, самостійної роботи з інформацією, електронний порт фоліо), методів (кейс-стаді, проектування), а також технології (особистісно-розвивальні, інформаційно-комунікаційні, розвитку критичного мислення, е-портфоліо).

Література:

1. Вплив трансформації ринкової економіки на управління розвитком професійно-технічної освіти: монографія / авт. кол. В. І. Свистун, Г. В. Єльнікова, Л. М. Петренко та ін., за наук. ред. В.І. Свистун. – К.: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. – 184 с.
2. Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни і розвитку: комюніке всесвітньої конференції з вищої освіти – 2009 / Штаб-квартира ЮНЕСКО, Париж, 8 липня 2009 р. // Вища школа. – 2009. – № 8. – с. 98–104;
4. Петренко Л. М. Теорія і методика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Петренко Лариса Михайлівна; Нац. акад. пед. наук; Ін-т проф.-техн. освіти. – К., 2014. – 409 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23.11.2011 р. «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>. – Назва з екрану.
6. Про порівняльну оцінку освіти: рекомендація 1137 (1990) Ради Європи // Бюлетень бюро інформації Ради Європи в Україні. – 2002. – С. 66–67;
7. Шевченко С. О. Утвердження державно-громадського оцінювання якості вищої освіти в Україні як чинник її перспективних парадигмальних змін / С. О. Шевченко / Управління якістю освіти: досвід та інновації: колективна монографія / під заг. ред. Л. Л. Сушенцевої, Н. В. Житник. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2014. – С. 7–28.
8. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decada. Communique of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009 [Electronic resource]. – URL: <http://www.bologna2009benelux.org/>